

UZAKTAN EĞİTİM SİSTEMİNİN EVRENSEL YAPISI

Yrd. Doç. Dr. Bekir ÖZER (*)

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda bütün dünyada, hızlı ve yoğun toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere koşut olarak, toplumların eğitim gereksinimlerinde önemli tartışmalar olmuştur. Ülkeler, bu gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla çok çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bunlar, genellikle, «daha çok okul açma, daha çok öğretmen yetiştirme, eğitim kurum ve donatılarını etkili kullanma, öğrenim süresini uzatma» (Hızal, 1983, s. 7) biçimindeki çalışmaları kapsamıştır. Geleneksel nitelik taşıyan bu girişimler, eğitim olanaklarında önemli sayılabilecek bir artış sağlamışsa da, bütün dünyada varolan ekonomik bunalım sonucu eğitime ayrılan kaynakların yetmemesi nedeniyle, gereksinimleri karşılamaktan uzak kalmıştır. Bu durum, ülkeleri eğitimde yeni arayışlara yöneltmiştir. Ülkeler, geleneksel eğitim yapılarının dışına çıkarak çabalarını daha çok kişiye daha iyi ve daha ucuz eğitim sağlama yollarını bulmada yoğunlaşmıştır. Bu çabaların ürünü olarak eğitimde yeni bir yaklaşım olan **uzaktan eğitim yaklaşımı** geliştirilmiştir.

Uzaktan eğitim yaklaşımı, gerçekte, ilk kez on dokuzuncu yüzyılda kullanılmıştır. Bu yüzyılda gerek Amerika Birleşik Devletle-

(*) Eğitim Fakültesi

ri'nde ve gerekse Birleşik Krallık'ta, kimi kuruluşlar, yazışmalı öğretim gereci kullanarak öğretim yapmışlardır. Yirminci yüzyılın başlarında da, Avustralya'daki Queensland Üniversitesi ile New England Üniversitesi başta olmak üzere birkaç büyük üniversite aynı biçimde uzaktan eğitim hizmeti vermeye başlamıştır. Ne var ki, yirminci yüzyılın ortalarına dek uzaktan eğitimde çok yavaş bir gelişme oluşmuştur. Ancak 1960'lı yıllarda -İngiliz Açık Üniversitesi projesinin uygulanmaya konması ile yaklaşık aynı zamandırtırmanışa geçen uzaktan eğitim, Avrupa ülkelerinde, Kuzey Amerika'da ve Avustralya'da kurumsal düzeyde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Daha sonra bu sürece Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri katılmıştır (Taylor ve White, 1985, ss. 1-2). Günümüzde ise, eğitime olan inancın büyümesine, demokrasi düşüncesinin yaygınlaşmasına ve ileri teknolojinin oluşmasına koşut olarak, uzaktan eğitim; bütün dünyada önemli ölçüde gelişmiş ve yaygın biçimde uygulanır duruma gelmiştir.

Uzaktan eğitim yaklaşımının bütün dünyada ilgi görerek yaygınlaşması ve gelişmesi çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bunların başlıcalarını şu noktalarda toplamak olanaklıdır:

- Uzaktan eğitim, çeşitli sınırlılıklara sahip çocuk ve yetişkinlerin oluşturduğu büyük kitlelere ekonomik bir biçimde ve etkili olarak eğitim götürme olanağı sağlar.
- Uzaktan eğitim, bireylere, yaşamlarının her döneminde, gereksinme duydukları değişik nitelikte eğitim görme olanaklarını sunar ve eğitimin demokratikleşmesine katkılarda bulunur.
- Uzaktan eğitim, bireylere iş yaşamı ile öğrenimi birlikte yürütme olanağı sağlar.
- Uzaktan eğitim, geleneksel öğretim yöntemlerinin sınırlılıklarını belirli ölçüde aşarak, her bireye, kendisi için uygun olan hızda ve yöntemle, bulunduğu yerde öğrenme olanağı sunar.
- Uzaktan eğitim için hazırlanan nitelikli öğretim gereçleri, geleneksel eğitimde kullanılan öğretim gereçlerinin de yenileşmesine ve niteliğinin artmasına neden olur.

UZAKTAN EĞİTİMİN NİTELİĞİ

Uzaktan eğitim, iletişim teknolojisi ile eğitim teknolojisinin olanaklarını kullanarak kitlelere eğitim hizmeti götürmenin amaç-

landığı çağdaş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, geleneksel eğitimin yapısındaki katılık büyük ölçüde giderilerek, eğitime esneklik özelliği kazandırılmıştır. Uzaktan eğitim, bir sistem olarak, kendine özgü özellikleriyle, öğretimin, bireylerin kendi buldukları çevrede ve bireysel öğrenme yeterliklerine uygun biçimde oluşmasını sağlayan bir yapıya sahiptir.

Uzaktan eğitimin niteliğini oluşturan başlıca özellikler şöyle belirtilebilir (Unesco, 1987, ss. 5 - 6):

- **Öğrenci ile öğretim elemanı ayrı ortamlardadırlar.**

Uzaktan eğitimde, öğrencilerle öğretim elemanının belirli yer ve zamanda birlikte bulunma zorunluluğu yoktur. Öğrenci, öğretim elemanı tarafından sunulan dersleri kendi koşullarına uygun olarak belirleyeceği zamanlarda öğrenme özgürlüğüne sahiptir.

- **Uzaktan eğitim, alternatif eğitim fırsatları sağlamaya yönelik amaçlı çabaların ürünüdür.**

Eğitim hizmetlerinin bir parçasını oluşturan uzaktan eğitimin, ulusal eğitimin amaçlarına yönelik olması ve genel standartları karşılaması beklenir. Bu nedenle, uzaktan eğitim öğrencileri için bu beklenti doğrultusunda programlar hazırlanır. Hazırlanan programlar, kimi zaman örgün eğitim kurumdakilerin aynısı, kimi zaman onlardan farklı, ancak onların koşutunda olur. Kimi zaman da, belirli öğrenim gereksinmelerini karşılamaya yönelik programlar hazırlanır.

- **Uzaktan eğitimde, çeşitli öğretim ortamları işe koşudur.**

Basılı gereçler, en yaygın öğretim ortamını oluşturur. Radyo ve televizyon programları başta olmak üzere sesli ve görüntülü bantlar da, uzaktan eğitimde önemli ortamlardır. Uzaktan eğitimde, çoğu zaman, bu ortamların birkaçı birbirini tamamlar biçimde birlikte kullanılır.

- **Uzaktan eğitim, sistemli bir yapıya sahiptir.**

Uzaktan eğitimin en önemli özelliği, öğretim sürecinin sistemli olarak düzenlenmiş olmasıdır. Bu sistem, öğretim ortamları aracılığıyla eğitim kurumundan öğrencilere dek uzanır. Öğrencilerin tepkileri de, sistem aracılığıyla kuruma ulaşır. Uzaktan eğitim sistemi, —amaçları, ürünleri ve değer-

lendirmesi ile- gereçlerin hazırlanmasına, gereçlerin üretimi ve dağıtımına ve sistemde çalışanların eğitime yönelik daha küçük sistemleri içerir.

- **Uzaktan eğitim sistemleri, öğrenci destek hizmetleri ile genişler.**

Öğretim elemanı ile birlikte bulunmayan öğrenci, çok az da olsa kimi zaman öğretim elemanının desteğine gereksinme duyabilir. Bu desteği sağlamak amacıyla, kimi durumlarda bölgesel ya da yerel merkezler kurularak o yörede bulunan uygun kişilerden yararlanılır. Gerektiğinde anne-babalardan ve ailelerden de destek istenebilir.

- **Çağdaş uzaktan eğitim sistemleri, özenli yapılarıyla önceki yazışmalı ya da yayınlı eğitim modellerinden ayrılır.** Çağdaş uzaktan eğitimde, eğitim ekonomik biçimde sağlanır ve standartların nitelik denetimi sistemli olarak yapılır.

Bu özellikleriyle çağdaş anlamda uzaktan eğitim, öğrenci ile öğretim elemanının ayrı ortamlarda bulunduğu, alternatif eğitim fırsatları sağlamaya yönelik amaçlı çabaların ürünü olan, çeşitli öğretim ortamlarının işe koşulduğu, öğrenci destek hizmetleriyle genişleyen özenli yapılarıyla önceki yazışmalı ve yayınlı eğitim modellerinden ayrılan sistemli bir eğitim biçimi olarak tanımlanabilir.

KURUMSAL YAPI

Temel özelliklerinin aynı olmasına karşın, uzaktan eğitim, çeşitli ülkelerde farklı yapılarda oluşturulmuş kurumlarca düzenlenip yürütülmektedir.

Uzaktan eğitim kurumları, kurumsal yapı farklılıklarına dayalı olarak, genelde, bağımsız ve karışık yapılu kurumlar olarak kümelendirilebilir. Bağımsız kurumlar, tümden uzaktan eğitim etkinliğinde bulunan kurumlardır. Karışık yapılu kurumlar ise, hem uzaktan eğitimin hem de örgün eğitimin birlikte yapıldığı kurumlardır.

Günümüzde, yaygın ve etkili bir biçimde uzaktan eğitim hizmeti veren kurumlar, çoğunlukla, yükseköğretim düzeyindedir. Bağımsız ve karışık yapılu kümelendirme kapsamında, yükseköğretim düzeyinde geliştirilmiş olan, uzaktan eğitimdeki başlıca kurumsal yapı modelleri şöyle belirlenebilir (Keegan ve Rumble, 1982, ss. 28-30):

- **Merkezden yönetilen bağımsız üniversiteler**

Bu modelde, kurum, tümüyle uzaktan eğitim yapar. Programların hazırlanması ve yürütülmesi tümüyle kurumun kendisince gerçekleştirilir. İngiliz Açık Üniversitesi, Kanada'nın Athabasca Üniversitesi, Kostarika'daki Ulusal Uzaktan Eğitim Üniversitesi, bu tür uzaktan eğitim kurumlarıdır.

- **Bölgesel yönetimli bağımsız üniversiteler**

Bu modelde de, kurum tümüyle uzaktan eğitim hizmeti verir. Programlar kurum merkezi tarafından hazırlanıp yürütülmekle birlikte, dağıtım ve öğrenci destek hizmetleri bölgelerdeki bağlı birimlerce yönetilir ve denetlenir. İspanya'daki Ulusal Uzaktan Eğitim Üniversitesi ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin Merkezi Çin Televizyonu Üniversitesi bu modeli uygulayan kurumlardır.

- **Birleşik yapı, özde bağımsız üniversiteler**

Bu modelde uzaktan eğitim kurumu, geleneksel kurumlarla birlikte birleşik bir yapı içinde etkinlikte bulunur. Kanada'daki Tele - üniversite, bu modelin uygulandığı bir kurumdur. Tele - üniversite, Quebec Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun denetiminde örgün eğitim hizmeti veren bağımsız birimlerin yanı sıra uzaktan eğitim hizmeti sunan bir başka bağımsız birimdir.

- **Geleneksel üniversitelerin olanaklarını kullanan bağımsız merkezi sistemler**

Bu tür bir sistem, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde görülür. Buradaki uzaktan eğitim sistemi, bir devlet kuruluşu olan Dresden'deki Uzaktan Eğitim Merkez Dairesi'nce yönetilmektedir. Bu kuruluş, öğrenci alımı, programların hazırlanması, gereçlerin hazırlanması ve üretimi, danışmanlık merkezlerinin yürütülmesi ve örgütün yönetiminden sorumludur. Sistemdeki danışmanlık merkezleri, geleneksel üniversitelerde birer uzaktan eğitim bölümü olarak etkinlik gösterir.

- **Tek bölümlü, karışık yapıda uzaktan eğitim modeli**

Bu modelde, geleneksel bir üniversite yapısı içinde özel bir uzaktan eğitim bölümü kuruludur. Bu bölüm, hem uzaktan

eğitim sistemini yönetir hem de derslerin öğretimini sağlar. Avustralya'da Queensland niversitesi'ndeki Dışarıdan ğrenim Bölümü, böyle bir işlevi yerine getiren bölümdür.

• **ok bölümlü, karışık yapıda uzaktan eğitim modeli**

Bu modelde, geleneksel bir niversitenin bölümlerine örgün eğitim ğrencilerinin yanısıra dışarıdan öğrenim görmek isteyen öğrenciler de kabul edilir. Öğretim yeleri, her küme öğrencinin de öğretiminden sorumlu olurlar. Avustralya'daki New England niversitesi bu modeli uygulamaktadır. Ancak buradaki Dışarıdan ğrenim Bölümü, akademik değil, uzaktan eğitim ile ilgili ibir yönetim birimi olarak çalışmaktadır.

• **ok kurumlu, karışık yapıda uzaktan eğitim modeli**

Bu modelde, örgün eğitim gören öğrencileri bulunan geleneksel bir niversite, hem kendisinin hem de öteki üniversitelerin öğrencilerine dışarıdan öğrenim görme olanağı sağlar. Yeni Zelanda'nın Massey niversitesi, bu modeli uygulayan bir kurumdur. Öğrencilerin bu üniversitede sınavlara katılarak aldıkları notlar, kendi üniversitelerinde de geçerli sayılmaktadır.

Bir uzaktan eğitim kurumu, hangi kurumsal yapı modelinde olursa olsun, birtakım işlevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu işlevler, politika belirleme ve denetim, gereç geliştirme, gereç üretimi, gereç dağıtımı, özel nitelikli ğretim ve danışmanlık, kayıt sistemleri, değerlendirme ve maliye olarak sıralanabilir (Perraton, 1984, ss. 15 - 16). Uzaktan eğitim kurumunun, bu işlevleri tümüyle yerine getirecek biçimde örgütlenip çalıştırılması gereklidir. Gerektiğinde bu işlevlerin kimileri başka kurumlarca da yerine getirilebilir. Bu durumda, uzaktan eğitim kurumunun ilgili kurumlarla işbirliği sağlaması gereklidir.

Uzaktan eğitim sistemlerinde, uzmanlara göre, merkez ve bölge çalışanları, yerel çalışanlar, ğretim çalışanları ve uzman çalışanlar olmak üzere dört ana kümede toplanabilen görevlilere gereksinme vardır (Alkan, 1981, ss. 103-104). Bir uzaktan eğitim kurumu, kuşkusuz ki, bu görevlilerin yeterliliği ölçüsünde etkili bir çalışma sergileyebilir.

ÖĞRENCİ ÖZELLİKLERİ

Uzaktan eğitim öğrencileri, örgün eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerden oldukça farklı özelliklere sahiptirler. Yaş, öğrenim durumu, amaç, bir işte çalışıp çalışmama, evli ya da bekar olma, güdülenme, öğrencilerde başlıca farklı özellik alanlarını oluşturmaktadır.

Uzaktan eğitimde öğrenci topluluklarının özellikleri, büyük ölçüde uzaktan eğitim girişimlerinin temelinde yatan sinyal ve toplumsal etkenlerle uygunluk göstermektedir. Bu etkenler, doğrudan doğruya, bir toplumdaki belirli gereksinmelerin giderilmesi ya da sorunların çözümlenmesiyle ilgilidir. Örneğin, yükseköğretim düzeyinde uzaktan eğitim etkinliklerine katılan öğrenci topluluklarının oluşmasına üç temel etkenin neden olduğu söylenebilir (Kaye, 1981a, ss. 32 - 33).

Bu etkenlerden birincisi, geleneksel biçimde karşılanması olanaksız olan yükseköğrenim istemidir. Yükseköğrenim isteminde bulunan büyük öğrenci topluluğunun bu gereksinmesini karşılamak için birçok ülkede uzaktan eğitim yaklaşımı seçilmiştir. Venezuela'da Ulusal Abierta Üniversitesi bu amaçla açılmış bir kurumdur. İkinci etken, belirli alanlarda duyulan yetişmiş insangücü gereksinmesidir. Böyle bir gereksinme, etkili bir biçimde ve uygun bir maliyetle uzaktan eğitim yoluyla karşılanabilir. Bu amaçla oluşan öğrenci topluluğu, çalışma yaşamını sürdürürken mesleki yeterliklerini artırıcı eğitimden de geçebilmektedir. Örneğin, birçok ülkede uzaktan eğitim kurumları, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlere yönelik üst öğrenim sağlayıcı ya da yeni özellikler kazandırıcı hizmetiçi eğitim programları uygulamaktadır. İngiliz Açık Üniversitesi, Sri Lanka Uzaktan Eğitim Enstitüsü, Pakistan'ın Allama İqbal Açık Üniversitesi, İsrail'in Herkesin Üniversitesi, Kosta Rika'nın Uzaktan Eğitim Üniversitesi, hem çalışma yaşamını sürdüren hem de mesleki eğitimden geçen öğrenci topluluklarının bulunduğu kurumların başında gelir. Üçüncü etken ise, uzaktan eğitim kurumlarının, kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerle geçmişte eğitim görmemiş kişilere eğitim olanağı sağlama isteğidir. İngiliz Açık Üniversitesi'nin kurulmasına neden olan önemli etkenlerden biri de budur. İsrail'de Herkesin Üniversitesi ile Kosta Rika'da Uzaktan Eğitim Üniversitesi'nin kurulmasında da aynı etkeni görmek olanaklıdır.

Uzaktan eğitim girişimlerine, başka bir deyişle, uzaktan eğitim kurumlarının kuruluşuna temel olan siyasal ve toplumsal etkenler doğrultusunda oluşan uzaktan eğitim öğrenci topluluklarının özellikleri, uygulamaların yapıldığı ülkeden ülkeye, kurumdan kuruma, hatta programdan programa değişiklik göstermektedir. Ancak, yine de kimi özellikler birçok uzaktan eğitim öğrenci topluluklarında yaygın olarak görülebilmektedir. Örnekleme gerekirse, değişik ülkelerin yükseköğretim düzeyindeki uzaktan eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenci toplulukları temel alınarak yapılmış çeşitli araştırmalarla belirlenmiş olan uzaktan eğitim öğrencilerine özgü belli başlı özellikler şöyle sıralanabilir :

- **Uzaktan eğitim öğrencileri, oldukça geniş bir yaş dağılımına sahiptirler.** Öğrencilerin çoğunluğu, 20 ile 40 yaşları arasında bulunmaktadır (Kaye, 1981a, s. 35; Alkan, 1981, s. 78; MacKenzie ve ötekiler, 1975, s. 39). Bununla birlikte, çeşitli uzaktan eğitim programlarında daha genç ve daha yaşlı çok sayıda öğrenci öğrenim görmektedir. Yapılan bir başka incelemeye (Daniel, 1988, s. 27) göre, ortaöğretim sonrası uzaktan eğitim öğrencilerinin çoğunluğu 18 ile 24 yaşları arasındadır.
- **Çoğu uzaktan eğitim öğrencileri, yarı-zamanlı olarak öğrenim görmektedirler** (Kaye, 1981a, s. 35). Bir başka deyişle, çok sayıda kişi, uzaktan eğitim sisteminden yararlanarak çalışma yaşamlarının yanı sıra öğrenimlerini de sürdürebilmektedir.
- **Uzaktan eğitim programlarında öğrenci kitlesinin büyük kesimini erkekler oluşturmaktadır.** Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla, birçok uzaktan eğitim programının mesleğe yönelik olması ve birçok toplumda kamu ve özel kesimlerde işlerin çoğunluğunda erkeklerin çalışmasıdır (Kaye, 1981a, s. 35).
- **Uzaktan eğitim öğrencileri, yaşadıkları ortamlarda -ev, pansiyon, çiftlik, tutukevi vb.- öğrenim görmektedirler.** Ancak çoğunluğu, derslerini evlerinde çalışan öğrenciler oluşturmaktadır (Kaye, 1981a, s. 35; MacKenzie ve ötekiler, 1975, s. 40).
- **Uzaktan eğitim öğrencileri, genellikle, yüksek düzeyde güdülenmiş kişilerdir** (Kaye, 1981a, s. 37). Uzaktan eğitim programlarına kendi istek ve seçimleriyle katılmaları, çalışma yaşamı ile öğrenimi birlikte sürdürebilmeleri, programları başarıyla tamamlamaları durumunda daha iyi iş koşullarına

sahip olacaklarını bilmeleri, öğrencilerin daha çok güdülenmelerine ve uzaktan eğitimde başarılı olmalarına neden olmaktadır.

- **Uzaktan eğitim öğrencileri, çoğunlukla toplumun zengin ve seçkin olmayan kesiminden gelmektedirler** (Kaye, 1981a, s. 37; MacKenzie ve ötekiler, 1975, s. 39).
- **Uzaktan eğitim öğrencileri, yerleşim yerleri bakımından iki ayrı biçimde dağılım göstermektedirler.** Hedef kitlenin dağılımı olduğu hizmetiçi eğitim programlarındaki öğrenciler, genellikle, çok geniş bir alana yayılmaktadırlar. Buna karşılık, kendilerinin seçerek katıldıkları öteki programlardaki öğrencilerin çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır (Kaye, 1981a, s. 37).
- **Uzaktan eğitim öğrencileri, oldukça farklı eğitimsel geçmişe sahiptirler.** Bu farklılık, bir kurumda aynı programdaki öğrenciler arasında olabildiği gibi, değişik programlardaki öğrenciler arasında da olabilmektedir. Örneğin, Pakistan'da Allama İqbal Açık Üniversitesi'ne programlara bağlı olarak üç ayrı özellikte öğrenci kabul edilmektedir:
 - İlkokul Öğretmenleri Uyum Programı, aday gösterilen öğretmenler için zorunludur.
 - İşlevsel programların kimileri (örneğin, sebze yetiştirme), eğitimsel geçmişlerine bakılmaksızın başvuran herkese açıktır.
 - Genel Eğitim Programı'na yalnız on yıllık öğrenimi tamamlamış olan öğrenciler katılabilir (Kaye, 1981a, ss. 37-38).

Uzaktan eğitimde, belirtilen özelliklerin tümünü bütün öğrenci topluluklarına genellemek olanaksızdır. Ayrıca, örgün eğitimdeki tersine, uzaktan eğitim öğrenci toplulukları, özellikleri bakımından ayrışık bir yapıya sahiptir.

PROGRAMLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Uzaktan eğitim yaklaşımıyla oldukça çeşitli düzey, tür ve alanlarda eğitim programı uygulanmaktadır. Ancak, kuşkusuz ki, bu programlar bütün ülkelerde özdeş değildir. Çünkü her ülke, varlığını oluşturan temel öğeler bakımından birbirinden farklı yapılara

sahiptir. Öte yandan, uzaktan eğitim programları, gerek düzey, gerek tür ve gerekse öğretim alanı bakımından ülkeden ülkeye değişen yaygınlıktadır.

Dünyada varolan uzaktan eğitim etkinlikleri, özelde «belirli ders ya da kurs programları» biçiminde düzenlenmektedir. Okumaya yazma öğretiminden akademik derece kazandırmaya dek uzanan değişik nitelikteki bu programlar, dışarıdan sınıf geçme ve bitirme sınavlarına hazırlama, mesleki yetişim kazandırma, çalışanların verimliliğın artırma, öğretmeni bulunmayan derslerin öğretimini sağlama ve boş zamanları değerlendirme gibi değişik amaçlarla hazırlanıp uygulanmaktadır (Alkan, 1981, ss. 87 - 88).

Uzaktan eğitim programlarının genel özellikleri, programların düzeyleri, türleri ve öğretim alanları olmak üzere üç ayrı açıdan ortaya konabilir.

Programların Düzeyleri

Çeşitli ülkelerde ilköğretimden yükseköğretimin sonuna dek her düzeyde uzaktan eğitim programı uygulanmaktadır.

Bugün dünyanın birçok yerinde, uzaklık, hastalık ya da gezginlik gibi nedenlerle ilköğretim çağındaki birçok çocuk, normal okul öğreniminden yoksun bulunmaktadır. Bu çocukların öğrenim gereksinmelerini karşılamada izlenen yolların başında uzaktan eğitim gelmektedir. Örneğın, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1905 yılında kurulmuş olan özel Calvert Okulu, ülkenin içinde ve dışında yaşayan 4500'den çok öğrenciye yazışmalı öğretim yöntemiyle evlerinde öğretim hizmeti sunmaktadır. Öte yandan, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da, 1920'li yıllarda devlet ve eyalet yönetimlerinin birçoğı, uzaklık nedeniyle eğitimden yoksun olan çocuklara parasız eğitim sağlama kararı almış ve yazışmalı öğretim okulları aracılığıyla onlara önce ilköğretim, daha sonra da ortaöğretim hizmeti götürmüştür (Penberthy, 1982, s. 82).

Avustralya, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda ve Sri Lanka'da ilköğretimin yanı sıra ortaöğretim düzeyinde uzaktan eğitim uygulanmaktadır. Papua Yeni Gine'de 1956'dan bu yana, eğitimlerini örgün eğitim kurumlarından sürdüremeyenlere, işlerini bırakmadan, yazışmalı öğretim yöntemiyle ortaöğretim düzeyinde eğitim olanağı sağlanmaktadır. Bu ülkede 9000'den çok kişi, ortaöğrenimini uzaktan eğitim yoluyla yapmaktadır. Kore Cumhuriyeti'nde

ise, ekonomik nedenlerle örgün eğitim kurumlarına gidemeyen gençler için yayın ve yazışmalı öğretim liseleri kurulmuştur. 1974'ten bu yana, hizmet veren ve sayıları 48'e ulaşan bu liselerde 35.000 öğrenci kayıtlı bulunmaktadır. Filipinler'de de ortaöğretim okullarına girme olanağı bulamayan öğrencileri ilköğretim bitiminde bırakanların yeniden örgün eğitim sistemine dönmelerine yardımcı olmak amacıyla 1983'ten bu yana ortaöğretim düzeyinde programlar uygulanmaktadır (Unesco, 1985, ss. 37-74).

Yükseköğretim düzeyinde uzaktan eğitim programları, gelişen ve gelişmekte olan birçok ülkede giderek yaygınlık kazanmaktadır. Önlisans derecesine dek olmak üzere bütün akademik derecelere yönelik uzaktan eğitim programları uygulanmaktadır. Ancak en yaygın olanının, lisans düzeyindeki uzaktan eğitim programları olduğu söylenebilir.

Bugün dünyada en köklü ve gelişmiş uzaktan eğitim kurumu olan İngiliz Açık Üniversitesi'nde hem lisans hem de lisansüstü düzeyde programları uygulanmaktadır. Bu üniversitede 1981 yılında lisans programlarında 59.968, yüksek lisans ve doktora programlarında da 694 öğrenci kayıtlı bulunmaktaydı (Harry, 1982, s. 174). Federal Almanya'nın Uzaktan Eğitim Üniversitesi'nde (Fern Universität) çeşitli alanlarda lisans ve yüksek lisans programları; Kanada'nın Athabasca Üniversitesi'nde, İsrail'in Herkesin Üniversitesi'nde, İran Açık Üniversitesi'nde lisans programları (Harry, 1981, ss. 293-322); Kore Yayın ve Yazışmalı Öğretim Üniversitesi'nde de, önlisans ve lisans programları (Unesco, 1985, s. 65) sunulmaktadır.

Programların Türleri

Uzaktan eğitim yaklaşımıyla uygulanmakta olan programlar, tür olarak oldukça zengindir. İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim programları gibi geniş kapsamlı ve uzun süreli programların yanı sıra daha dar kapsamlı, kısa süreli ve değişik amaçlı uzaktan eğitim programları da uygulanmaktadır. Sertifika, yetişkinler eğitimi, belirli bir programa hazırlık, işe giriş eğitimi, yenileştirme ve geliştirme programları bunlar arasındadır.

Alkan'ın (1981, s. 85) belirttiğine göre, Federal Almanya'da sertifika ve lisans üstü programlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaöğretim ve lisans programları, Fransa'da yenileştirme ve

geliştirme programları, İngiltere'de lisans ve lisansüstü programlar, bu ülkelerde uygulanan başlıca program türlerini oluşturmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin tümünde çeşitli yetişkinler eğitimi programları da yaygın olarak uygulanmaktadır ve geliştirme programları da, yaygın program türleri arasındadır.

Genellikle hizmetiçinde eğitim amacını taşıyan yenileştirme Örneğın, Ürdün'de mühendislere, İspanya'da hemşirelere, İngiltere, Hindistan, Nepal, Endonezya ve daha birçok ülkede öğretmenlere yönelik yenileştirme ve geliştirme programları etkili biçimde uygulanmaktadır.

Öğretim Alanları

Uzaktan eğitimde öğretim alanları bakımından da herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Değişik ülkelerde temel okuma-yazma öğretiminden tıpa dek çok çeşitli alanlarda uzaktan eğitim programları uygulanmaktadır. Eğitim, ekonomi, yabancı dil, muhasebe, bankacılık, sekreterlik, mühendislik, tıp, elektrik, elektronik, tarım, matematik, fen, beslenme, müzik, sanat, yöntem, toplum bilimleri, otelcilik, dekorasyon, ev ekonomisi, fotoğrafçılık, yarışma ve bitirme sınavlarına hazırlık uzaktan eğitim yoluyla öğretimi yapılan alanlar arasındadır. Uluslararası düzeyde yapılan bir araştırmada (Graff ve Holmberg, 1988, s. 17), uzaktan eğitimde, en çok eğitim, öğretmen yetiştirme ve ekonomi alanlarında; en az da tarım ve tıp alanlarında programların uygulandığı belirlenmiştir.

ÖĞRETİM ORTAMLARI

Uzaktan eğitimde öğretim ortamları, öğretimi doğrudan etkileyen önemli bir öğedir. Çünkü uzaktan eğitimde öğretim, bu ortamlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Öğretme-öğrenme sürecinde, uzaktan eğitim öğrencileri, örgün eğitim öğrencilerine göre daha az öğrenme kaynağına sahiptir ve öğrenmeyi daha yalnız olarak -bir başkasından yardım almaksızın- gerçekleştirmek durumundadırlar. Öğretim ortamları, uzaktan eğitim öğrencilerinin bu sınırlılıklarını giderme ve yeterli düzeyde öğrenmeye güdülenmelerini sağlama işlevlerini görmektedir.

Son yıllarda uzaktan eğitim programlarında birden çok öğretim ortamını kullanma eğilimi oluşmuştur. Kuşkusuz burada

önemli olan, çok sayıda öğretim ortamının kullanılmış olması değli, öğretim bütünlüğü içinde değişik eğitim işlevlerinin değişik öğretim ortamlarınca etkili biçimde yerine getirilmesidir. Bu bakımdan, Bates'in (1983 ,s. 238) de belirttiği gibi, kullanılan her öğretim ortamı uzaktan eğitimin sınırlarını genişletmekte ve etkililiğini artırmaktadır.

Uzaktan eğitimde kullanılan öğretim ortamları, **basılı gereçler, görsel-işitsel ortamlar, uygulamalı etkinlikler ve bireylerarası etkinlikler** olmak üzere dört ana kümede toplamak olanaklıdır. Her bir kümeye giren öğretim ortamları ile bunların temel özellikleri şöyle belirtilebilir (Kaye, 1981 b, ss. 50-58; MacKenzie ve ötekiler, 1975, ss. 55-56):

• **Basılı Gereçler**

Yazışmalı öğretim metinleri, özel olarak yazılmış ders kitapları, özel okuma kitapları, yayınlara ilişkin notlar, ödevler, kendi kendine değerlendirmeye yönelik problemlerle alıştıırma ve sorular, yönergeler ,resimler, fotoğraflar, haritalar, levhalar, dergiler, gazeteler, süreli yayınlar, okuma kılavuzları ve kaynakçalar başlıca basılı gereçleri oluşturmaktadır.

Basılı gereçler, gerçekleri açıklama, kimi beceriler geliştirme, bilginin öğrenilmesi için nasıl düzenlenebileceğini gösterme ve öğretim elemanlarıyla öğrenciler arasında iletişim sağlama işlevlerini yerine getirir. Her öğrenciye kolayca ulaştırabilmeleri nedeniyle, uzaktan eğitim programlarının en etkili ortamıdır. Basılı gereçler, öğrencilere kendi hızlarında çalışma ve gerektiğinde tekrar etme olanağı verir. Ayrıca, bu gereçler içinde yer alan kendini değerlendirme soruları ile öğretim elemanlarının yazılı önerileri, öğrenenlerin pekiştirilmesini sağlar.

• **Görsel-İşitsel Ortamlar**

En yaygın biçimde kullanılan görsel-işitsel ortamlar, filmler, film şeritleri, slaytlar, video bantları, ses bantları, film şeritleri ya da slaytlarla eşzamanlı kılınmış ses bantları, resimler, şekiller, televizyon ve radyo yayınlarıdır.

Programlarda işitsel ortamlar (radyo, ses kasetleri vb.), drama ve müzik gibi birincil kaynak gereci aktarmaya, dil be-

cerilerinin öğretimine, hızla bilgi vermeye ve güçlük çekilen konularda ek öğretim etkinlikleri sağlamaya yarar. Görsel-işitsel ortamlar (televizyon, filmler vb.) ise, deneylerin gösterilmesini, birincil kaynak gercin (insan ya da hayvan davranışı, örnek olay, belgesel vb.) iletmesini, bir makinede olduğu gibi bileşenlerin işleyişinin resimlerle anlatılmasını ve canlandırmada olduğu gibi dinamik değişim ilkelerinin örneklerle gösterilmesini sağlar.

Görsel-işitsel ortamlar, uzaktan eğitim programlarında genellikle basılı gereçleri destekleyici ve öğrencinin ilgisini yönlendirici nitelikte hazırlanır. Bunların, öğrencilerin güdülenmesinde büyük etkisi vardır. Özellikle televizyon ve radyo yayınlarının her öğrencinin evine kolayca ulaşabilmesi, onları güdülemede, onların ilgisini çekmede ve öğrenme düzeylerini yükseltmede önemli katkı sağlar.

• Uygulamalı Etkinlikler

Fen takımlarının evde kullanılması, yerel deneyliklerde yönlendirilmiş çalışmalar yapılması, yakın çevrede (toplumsal taramalar, yerbilimsel örnekler toplama gibi) araştırma ve alan çalışmaları yapılması, (kendini değerlendirme, bilgi edinme, veri çözümlenme gibi çeşitli amaçlarla) bilgi-işlem aygıtlarının kullanılması, uzaktan eğitim programlarında yer verilen uygulamalı etkinliklerden kimileridir.

Uygulamalı etkinliklerle, önceki ortamlarla öğrenilen teknik, beceri ve kavramlar gerçek durumlara uygulanır ve belirli fen ve teknoloji programlarının temelini oluşturan becerilerin öğrenilmesi gerçekleştirilir. Bu etkinlikler, öğrencilere, gelecekteki çalışma çevreleri ile etkileşimde bulunma, küme içinde çalışma, ve deney takımlarını kendi hız sınırları içinde kullanma olanaklarını verir.

Uzaktan eğitim programlarında, uygulamalı etkinlikler için genellikle hafta sonlarında yerel eğitim kurumlarının yapıları ile deneyliklerinden yararlanılabilmektedir.

• Bireylerarası Etkinlikler

Uzaktan eğitim programlarında, öğretim elemanlarınca yazışmalı öğretim yapılması ve öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi, öğretim elemanı ile öğrenci arasındaki yazılı

ve telefonla iletişim, öğretim elemanı tarafından verilen yerel düzeydeki derslerle seminer ve konuşmalar, uygun bilgi ve becerilere sahip yerel kişilerle ilişkiler, kısa süreli yüz yüze yapılan derslere katılım, öğrencilerin kendine yardım ve tartışma kümelerindeki çalışmaları, (ders seçimi, çalışma yöntemleri, mesleki danışmanlık vb. konulardaki) danışmanlık oturumları bireylerarası etkinliklerin başında gelmektedir.

Bireylerarası etkinliklerle, öğrenci ödevlerinin değerlendirilmesi, ödevlerin içerik ve düzeniyle ilgili yorumlar getirilmesi, öğrencilerin ders gereçlerindeki konularla ilgili olarak aydınlatılması ve öğrencilerin ortaya çıkan sorunlarının çözümüne yardım edilmesi amaçlanır. Çalışma yöntemleri konusunda öğrencilere kılavuzluk edilir, derslerle ilgili değişik görüşlerin ortaya atılmasına ve öğrencilerin ders konularını başkalarıyla tartışıp görüşmelerine olanak sağlanır. Bu etkinliklerle, ayrıca, öğrencilere uzaktan eğitim sistemi benimsetilebilir; öğrencilerin, çalışmalarını düzenli olarak yürütmeleri, değerlendirilen ödevleri aracılığıyla başarılarına ilişkin dönüt elde etmeleri sağlanabilir. Bunlardan başka, bireysel etkinliklerle, öğrencilere öğrenme güçlüklerinde ve çalışmalarını etkileyen bireysel koşullarında yardımcı olacak yerel destek hizmetleri verilir.

Uzaktan eğitim programlarında öğretim ortamları, seçme yapılar ve değişen ağırlıklarda kullanılmaktadır. Birçok uzaktan eğitim programında basılı gereçler temel öğretim ortamını, öteki ortamlar da basılı gereçleri destekleyen ve bütünleyen ortamları oluşturmaktadır. Örneğin, Kanada'da Athabasca Üniversitesi,, Venezuella'da Ulusal Abierta Üniversitesi, Kosta Rika'da Uzaktan Eğitim Üniversitesi, programlarında öğretim ortamlarını basılı gereç ağırlıklı olarak kullanılmaktadır (Harry, 1981, ss. 293-322). Öte yandan, kimi uzaktan eğitim programlarında, televizyon ya da radyo yayınları temel öğretim ortamını oluşturmakta, öteki ortamlar da bunlara destek olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Çin Merkezi Yayın ve Televizyon Üniversitesi (McCormick, 1982, s. 62) ile İtalya'daki Tele-Okul'un (Alkan, 1987, ss. 73-74) programlarında kullanılan televizyon yayınları temel öğretim ortamı, basılı gereçlerle yüz yüze öğretim de destekleyici nitelikteki ortamlardır.

Uluslararası düzeyde yapılmış bir araştırmanın (Graff ve Holmberg, 1988, s. 48) sonuçlarına göre, basılı gereçler uzaktan eğitim

programlarında en çok kullanılan öğretim ortamıdır. Bunu yüz yüze öğretim etkinlikleri ile ses bantları izlemektedir. Bir başka incelemede (Daniel, 1988, s. 27) ise, çeşitli ülkelerde uzaktan eğitimde kullanılan en yaygın öğretim ortamlarının yazışmalı öğretim metinleri, televizyon yayınları ve danışmanlık etkinliklerinin olduğu belirlenmiştir.

ÖĞRENCİ DESTEK HİZMETLERİ

Uzaktan eğitimde öğrenciler, uzaktan eğitim sisteminin niteliğinden kaynaklanan sorunlara dayalı gerek öğretimle ve gerekse öğretim dışı konularla ilgili kimi gereksinimler içindedirler. Bu gereksinimlerin karşılanabilmesi için uzaktan eğitim programlarında öğrencilere çeşitli destek hizmetleri sunulur. Destek hizmetleri ile, öğrencilerin belirli sorunlarına çözümler getirmenin yanı sıra onların güdülenme düzeylerinin yükselmesi, uzaklığın ve yalnızlığın oluşturduğu kimi engelleri gidermeleri ve sistemden kopmamaları da sağlanır.

Uzaktan eğitim öğrencilerinin eğitimleri sırasında duydukları başlıca gereksinimleri Robinson (1981, ss. 143-144) şöyle belirlemiştir: Uzaktan eğitim kurumu ile ilişki kurma ve sistemle ilgili bilgi edinme, topluluk üyeliği kimliği geliştirme, öğretim elemanlarıyla ilişki kurma ve öğrenme güçlüklerini gidermeye yönelik yardım alma. Bu gereksinimler, kolayca anlaşılacağı gibi, büyük ölçüde, **bilgi edinme** ve **ilişki kurma** nitelikli olarak kendilerini göstermektedir. Bu nedenle, bunların karşılanmasında uzaktan eğitim kurumlarınca, öğrencilerle kurum arasındaki ilişkiyi ve öğrencilerin gereksinme duydukları bilgileri sağlayıcı, genellikle **bireyler-arası etkinlikler** biçimindeki destek hizmetlerine yer verilmektedir. Bu hizmetler, yüzyüze yapılan değişik türdeki toplantıları, uzaktan eğitim kurumu ile öğrencileri ya da danışmanları ziyareti, öğrenci gazetelerini, mektupla yazışmayı, telefon ve ses kasetleri aracılığıyla iletişim kurmayı içermektedir. Öğrenci destek hizmetleri, genellikle, ülkelerin ve dolaylı olarak da uzaktan eğitim kurumlarının ekonomik güçleri ölçüsünde çeşitlilik içinde ve yoğun olarak verilebilmektedir.

Öğrenci destek hizmetleri, uzaktan eğitim kurumlarınca çeşitli örgütsel düzenlemelerle şöyle gerçekleştirilmektedir (Robinson, 1981, ss. 147-159):

Uzaktan eğitimin uygulandığı birçok ülkede destek hizmetleri **yerel merkezlerde** sunulmaktadır. Örneğin, Venezüella'da Ulusal Abierta Üniversitesi, Kosta Rika'da Uzaktan Eğitim Üniversitesi ve İngilizce Açık Üniversitesi, destek hizmetlerini yerel merkezler aracılığıyla öğrencilere ulaştırmaktadır. Yerel merkezler, akademik, danışmanlık ve yönetim işlevleri yerine getirmektedir.

Yerel merkezlerde öğrenciler, birbirleriyle, öğreticilerle ve danışmanlarla ilişki kurabilir, öğretim gereçlerine kolayca ulaşabilir ve çalışmak için yer bulabilirler. Kanada'daki Athabasca Üniversitesi, ek okuma gereçleri, video gösterme aygıtları ve bilgisayar terminalleri bulunan bölgesel öğrenme merkezlerine sahiptir. Kosta Rika'daki Uzaktan Eğitim Üniversitesi'nin okulların yapıları içinde kurulmuş 19 yerel merkezi vardır. İşitsel gereçlerle küçük kitaplara ve özel nitelikli öğretim olanaklarına sahip olan bu merkezler, gerektiğinde ders gereçlerinin dağıtımını ile öğrenci ödevlerinin toplamı geri verilmesi işlerini de yapmaktadır. İngiliz Açık Üniversitesi'nin de 13 bölge merkezine bağlı 260 yerel merkezi bulunmaktadır. Televizyon ve radyo programları ile basılı ders gereçlerinin ve -kimilerinde- bilgisayar terminalleri ile sesi yükseltilebilen telefonların bulunduğu bu merkezlerde özel nitelikli öğretim ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir.

Öğrenci destek hizmetleri içinde **özel nitelikli öğretim**, önemli bir etkinliği oluşturur. Bu öğretimde, genellikle, öğrencilere akademik güçlüklerinin giderilmesine yönelik yardımlarda bulunulur. Özel nitelikli öğretimi gerçekleştirmekle görevli öğreticiler, öğrencilerin yazılı ödevlerini düzeltip değerlendirirler, tartışma ortamı yaratarak ders gereçlerini anlamalarına yardım ederler, çalışmalarını planlamalarında yardımcı olurlar, uygulama ve proje çalışmalarını planlamalarında yardımcı olurlar, uygulama ve proje çalışmalarına danışmanlık yaparlar. Öğreticiler, ayrıca, öğrenciler için kendine yardım kümeleri ve çalışma oturumları düzenlerler, yüzyüze ya da telefonla yapılabilen tartışma toplantılarını yönetirler, öğrencilerin gelişim kayıtlarını tutarlar ve ders verirler. Ancak yine de, öğreticilerin işlevleri değişik ülkelerdeki uzaktan eğitim kurumlarında farklılıklar gösterebilmektedir.

Uzaktan eğitim kurumlarınca öğrencilere, öğrenci destek hizmeti olarak **danışmanlık** hizmeti de verilmektedir. Danışmanlık, öğrencilerin sistem içinde iyi bir ilerleme göstermelerini sağlamayı amaçlayan önceri, yardım ve destek niteliğindeki etkinlikleri içerir.

Danışmanlar, örneğin, programlara başvuranlara önerilerde bulunurlar, yeni öğrencilerle toplantılar yaparlar, öğrencilere uzaktan eğitim sistemini açıklarlar, ders seçiminde onlara yol gösterirler, yönetimle ilgili konularda kılavuzluk ederler, çalışma becerileri geliştirmelerinde yardımcı olurlar ve onların güdülenmelerini sürekli kılmaya çalışırlar. Bugün, danışmanlık hizmetinin gerekliliği tartışılan bir konudur. Bu nedenle, kimi kurumlar danışmanlığı gereksiz bir hizmet olarak görürken, kimi kurumlar da bu hizmete çok az yer verir. Bunlara karşılık, danışmanlık hizmeti, İngiliz Açık Üniversitesi'nde sistem içine yerleştirilmiş bir etkinlik olarak sürmektedir.

Öte yandan, öğrencilerce oluşturulmuş kümeler, kimi uzaktan eğitim kurumlarınca öğrenci destek hizmetleri için kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu kümeler, öğrencilerin kendi aralarında etkileşimde bulunmaları bakımından yararlı bulunmaktadır. Örneğin, bu kümelerdeki öğrenciler birbirlerinin çalışma tekniklerini öğrenerek kendileri için etkili çalışma becerileri geliştirebilmekte ve basılı gereçlerdeki özel sorunlarını ötekilerin yardımıyla giderebilmektedirler.

ÖĞRETİM SÜRECİ

Öğretim süreci, planlanmış olan eğitimin yürütülmesinde, belirli eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik öğretim etkinliklerinin yapıldığı aşamadır. Kuşkusuz ki, amaçların gerçekleştirilmesinde öğretim sürecinin etkili biçimde uygulanmasının payı büyüktür. Özellikle, öğrenci ile öğretim elemanının doğrudan etkileşiminin az olduğu ve öğrencinin başarılı olmak için öğrenmeye daha çok istekli, kararlı ve sürekli güdülenmiş olmasının gerekli bulunduğu uzaktan eğitim sisteminde, öğretim sürecinin etkililiği daha büyük önem taşımaktadır.

Uzaktan eğitimde öğretim süreci, genellikle, **yazışmalı öğretim** ve **çok ortamlı öğretim** olmak üzere iki ayrı biçimde düzenlenmektedir.

Yazışmalı Öğretim

Yazışmalı öğretim, uzaktan eğitim ilkelerine göre hazırlanmış olan basılı gereçlerle yapılan öğretim biçimidir. «Mektupla öğretim» olarak da adlandırılan bu öğretim biçimi, uzaktan eğitimde

geleneksel nitelik taşır. Yazışmalı öğretimde, genellikle, çoğaltma biçiminde ders metinleri, ders kitapları, çalışma kılavuzları ve çeşitli alıştırmalar kullanılır.

Yazışmalı öğretim sürecinde, öncelikle eğitim kurumu, not, ünite ya da kitap biçimindeki basılı ders gerecini posta aracılığıyla öğrencilere yollar. Her öğrenci, aldığı basılı ders gerecini kendi kendine çalışarak konuyla ilgili ödevlerini yapar. Öğrenci, yaptığı bu ödevleri kurum merkezine ya da bağlı olduğu yerel merkezdeki öğreticisine yollar. İlgili öğretici, öğrencinin ödevlerini kısa sürede okuyup gerekli düzeltmeleri yapar, eleştirilerini yazar, puanlar ve öğrenciye yollar. Böylece, belirli bir ünitenin öğretimi tamamlanmış olur. Bundan sonra, basılı ders gerecinin öğrencilere gönderilmesinden öğreticilerin değerlendirdikleri öğrenci ödevlerinin geri yollanmasına dek yapılan bütün etkinlikler, düzenli aralıklarla sürdürülür.

Yazışmalı öğretim, Fransa, İngiltere, Avustralya, İsveç ve öteki kimi Avrupa ülkelerinde on dokuzuncu yüzyıldan bu yana uygulanmaktadır (Fidan, 1975, s. 8). Amerika Birleşik Devletleri'nde yazışmalı öğretimin Avrupa ülkelerindekinden daha yaygın olduğu görülür. Amerika Birleşik Devletleri'nde yükseköğretim düzeyinde 250.000 öğrenci ile özel, askeri ve dini okullarda 45 milyon dolayındaki öğrenci yazışmalı öğretimden yararlanmaktadır (Moore, 1988, s. 312).

Yazışmalı öğretime başlangıcından bu yana yapılan eleştiriler, en çok, yüzyüze etkileşimi olmayan bir eğitimin etkili olamayacağı ve özellikle uygulama gerektiren konuların yalnız ders notları ile öğretilemeyeceği üzerinde olmuştur. Bu nedenle, yazışmalı öğretim yapan uzaktan eğitim kurumları, öğrencilerin öğreticilerle karşı karşıya gelmelerini sağlamak ve işlik, deneylik ve uygulama gerektiren ders konularını daha etkili biçimde öğretmek amacıyla gündüz ve gece okulları, yaz okulları ve tatil kursları düzenleme yoluna gitmiştir (Fidan, 1977, s. 72).

Çok Ortamlı Öğretim

Uzaktan eğitimde modern bir öğretim biçimi çok ortamlı öğretim, basılı gereçlerle öğretimin öteki öğretim ortamlarıyla bütünleştirilmesidir. (Alkan, 1987, s. 47). Başka bir deyişle, belirli amaçlara yönelik içeriğin bireylere kazandırılmasında canlı ve

cansız değişik kaynakların birbirini bütünleyecek biçimde işe koşulmasıdır (Hızal, 1983, s. 70). Kuşkusuz ki, birden çok öğretim ortamının kullanıldığı böyle bir öğretim düzenlemesinde, hangi işlevleri hangi ortamların yerine getireceğinin belirlenmesi büyük önem taşır.

Öğrenme psikolojisi ve eğitim teknolojisi alanlarında yapılan araştırmaların bulguları ile 1970'li yıllarla birlikte çoğalan teknolojik yeniliklerden yararlanarak gelişen çok ortamlı öğretimde, basılı gereçlerle öteki ortamların bütünleşmesine yönelik olarak şu etkinlikler yapılmaktadır (Alkan, 1987, s. 47): Dolaylı öğretimin doğrudan öğretimle kaynaştırılması, toplanma merkezleri oluşturma, kısa süreli yatılı kurslar düzenleme, görüntülü-yazılı öge ve ödevler kullanma, dönemsel uygulamalar yaptırma, gezici taşıtlardan yararlanma, bireysel öğretim araç-gereçleri kullanma, görsel-işitsel araçlar işe koşma, radyo ve televizyon yayınları yapma, plak ve ses bantları kullanma, bilgisayardan yararlanma, programlı öğretim ile kendi kendine öğretim ve takım öğretimi tekniklerini uygulama ve yöresel toplantılar düzenleme.

Çok ortamlı öğretim süreci, **İngiliz Açık Üniversitesi**'nde uygulanan biçimiyle şöyle açıklanabilir: Her bir ders için özel olarak hazırlanmış basılı ders gereci, üç ya da dört ayrı zamanda olmak üzere postayla öğrencilere yollanır. Öğrencilerin her bir üniteyi bir haftalık süre içinde çalışmalarını öngörülmüştür. Her öğrenci, bir ünitenin çalışıp öğrenilmesine yönelik olarak öncelikle kendisine yollanan ders metni ile önerilen öteki basılı kaynakları edinerek okur. Bir yandan da konuyla ilgili televizyon ve radyo programlarını izler. Fen ve teknoloji dersleri için veri verilmek üzere yollanmış olan ev deney takımını kullanarak gerekli deneyleri yapar. Ayrıca, üniteyle ilgili kendini değerlendirme sorularını yanıtlar ve öngörülen ödevini hazırlar. Öğrenciler, öğrenme etkinliklerini kendilerine yollanan televizyon ve radyo programlarıyla ilgili notlar, deneylerin yapılmasına ilişkin yönergeler ve çeşitli (örneğin, yaz okullarıyla ilgili) yönetim duyuruları doğrultusunda yerine getirirler. Bundan sonra, her öğrenci hazırladığı ödevini değerlendirilmek üzere önceden belirlenmiş olan öğreticisine yollar. Çoktan seçmeli sorulardan oluşan ödevler bilgisayarla, öteki yazılı ödevler ise öğretici tarafından okunur. Değerlendirme sonuçları, öğreticinin eleştiri ve önerileriyle birlikte iki-üç hafta içinde öğrencilere bildirilir. Öğrenciler, yaz okulları ile yerel merkezlerde yüz-

yüze yapılan öğretim ve danışmanlık etkinliklerine de katılırlar. Yaz okullarında temel ve kimi başka derslere yönelik olarak yapılan ve bir hafta süreli olan yüzyüze öğretime katılım zorunludur. Bu öğretimde, konu anlatımına, seminerlere, alan ve deneylik çalışmalarına ve tartışmalara yer verilir. Yerel merkezlerde ise, öğrenciler, danışman ve öğretilerle görüşme ve çalışma olanağına sahip olurlar. Öğretilerinin düzenlediğı özel nitelikli öğretim ve kendine yardım çalışmalarına katılırlar. Öğrenciler, ayrıca, zengin öğretim araç ve gereçleriyle donatılmış yerel merkezlerden çalışma yeri olarak da yararlanırlar (Özgül, 1985, ss. 45-48; Scupham, 1975, ss. 338-344).

Günümüzde İngiliz Açık Üniversitesi'nin bulunduğu Birleşik Krallık'tan başka daha birçok ülkede uzaktan eğitim programları çok ortamli öğretimle gerçekleştirilmektedir. Federal Almanya, Kanada, Venezüella, Kosta Rika, Lübnan, Sri Lanka, Kenya ve Pakistan bu ülkeler arasındadır.

ÖĞRETİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geleneksel eğitim sisteminde olduğu gibi, uzaktan eğitimde de öğretimin değerlendirilmesinin temel amacı, öğrencilerin öğrenmelerine ilişkin dönüt sağlamak ve onların başarılı ya da başarısız olduklarına karar vermektir. Öğrenci ile öğretim elemanının aynı ortamda bulunmadığı uzaktan öğretim sürecinde, öğrencilerin kendi öğrenmelerine ilişkin dönüt sağlamaları özel bir önem taşır. Bu nedenle, uzaktan eğitim basılı ders gereçlerinde genellikle her ünitenin bitiminde konuyla ilgili kendini değerlendirme sorularına yer verilir. Öte yandan, öğrenci başarısını belirlemek için de, öğretim dönemi içinde ve sonunda ödev ve sınavlar aracılığıyla çeşitli değerlendirmeler yapılır.

Uzaktan eğitim sürecinde, öğrenci başarısını belirlemeye yönelik olarak nesnel test, kısa yanıtli test, yazalı sınav, proje, tez vb. araçlar kullanılmaktadır. Sınavlar kimi uzaktan eğitim kurumlarınınca kurum merkezinde düzenlenirken, birçok kurumlarca da özellikle dönem sonu sınavları yerel merkezlerde öğretilerinin gözetimi altında yapılmaktadır. Bunların dışında, kimi kurumlar, gerektiğinde o yörede bulunan uygun bir kişinin gözetiminde olmak üzere, öğrencinin kendi evinde sınav olmasına olanak tanımaktadır. Kanada'nın Waterloo ve Athabasca üniversiteleri ile Batı Avusturya Teknoloji Enstitüsü böyle bir uygulamaya yer veren ku-

rumlardır. Ödevler ve sınavlar, yerel merkezlerde öğreticiler tarafından okunup değerlendirilebildiği gibi, kurum merkezinde toplanarak bilgisayarlarla da değerlendirilebilmektedir (Connors, 1981, ss. 162-175). Verilen ödev ve sınavların sayıları ile bunların başarı puanının hesaplanmasındaki ağırlıkları ise, kurumdan kuruma değişmektedir.

Uzaktan öğretim sürecinde öğretimin değerlendirilmesi, iki değişik kurumun uygulamalarıyla örneklendirilebilir: **İngiliz Açık Üniversitesi**'nde, her şeyden önce, öğrenciler, basılı ders gereçlerindeki sorularla kendilerini değerlendirmektedirler. Öğrenciler, öğreticilerce ve bilgisayarlar aracılığıyla değerlendirilen ödevleri yapmakla yükümlüdürler. Ayrıca her dersin öğrenimi sonunda öğrencilere üç saat süren dönem sonu sınavları uygulanmaktadır. Öğrencilerin başarı puanları, ödevlerle sınavlardan aldıkları puanların %50'ser ağırlıklı olarak birleştirilmesiyle belirlenmektedir (Harry, 1981, s. 310). **Kosta Rika'nın Uzaktan Eğitim Üniversitesi**'nde ise, değerlendirme için öğrencilerin birkaç ödev yaparak ara ve dönem sonu sınavlarına katılmaları gerekmektedir. Başarı puanının belirlenmesinde ödevler %20, sınavlar ise %80 oranında ağırlıklı olarak hesaplanmaktadır (Rumble, 1982, s. 81).

SONUÇ

Uzaktan eğitim yaklaşımı, giderek artan eğitim gereksinmelerinin karşılanmasında birçok ülkece öncelikli bir seçenek olarak görülmektedir. Gerek gelişmekte olan ve gerekse gelişmiş çeşitli ülkelerde değişik nitelikteki eğitim gereksinmelerinin giderilmesi amacıyla oluşturulmuş uzaktan eğitim sisteminin yapısı, temel benzerliklerin yanı sıra çeşitli ayrılıkları da içermektedir. Yapılan inceleme sonunda, uzaktan eğitim sisteminin evrensel yapısında şu temel özelliklerin yer aldığı ortaya çıkmıştır:

- Uzaktan eğitim hizmetleri, yalnız uzaktan eğitim etkinliklerinde bulunan bağımsız kurumlarla uzaktan eğitimi ve örgün eğitimi birlikte uygulayan karışık yapılı kurumlarca yürütülmektedir.
- Uzaktan eğitim öğrencileri, çoğunlukla, yaşları 18-40 arasında değişen, çalışma yaşamı ile öğrenimini birlikte sürdüren ve yüksek düzeyde güdülenmiş olan kitlelerden oluşmaktadır.

- Uzaktan eğitim yaklaşımıyla, ilköğretimden yükseköğretimin sonuna dek bütün düzeylerde; ilköğretim, ortaöğretim, lisans ve lisansüstü programların yanı sıra sertifika, yetişkinler eğitimi, işe giriş eğitimi, belirli bir programa hazırlık, yenileştirme ve geliştirme türlerinde; en çok eğitim, öğretmen yetiştirme ve ekonomi, en az da tarım ve tıp alanlarında olmak üzere birçok alanda programlar uygulanmaktadır.
- Uzaktan eğitimde, basılı gereçler, görsel-ışitsel ortamlar, uygulamalı etkinlikler ve bireylerarası etkinlikler olarak kümelendirilebilen öğretim ortamları işe koşulmaktadır. Ancak, uygulanan uzaktan eğitim programlarının çoğunda basılı gereçler temel öğretim ortamını, öteki ortamlar ise bunları destekleyen ve bütünleyen ortamları oluşturmaktadır. Yüzyüze öğretim etkinlikleri, televizyon programları ve ses bantları, basılı gereçlerden sonra en çok kullanılan öğretim ortamlarıdır.
- Uzaktan eğitim sisteminde, öğrencilerin uzaktan eğitim kurumu ile ilişki kurmalarını, öğretimle ve öğretim dışı konularla ilgili olarak gereksinme duydukları bilgileri edinmelerini sağlamak amacıyla öğrenci destek hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetlerin büyük bir bölümünü, genellikle yerel merkezlerde verilen özel nitelikli öğretim ve danışmanlık hizmetleri oluşturmaktadır.
- Uzaktan eğitim sisteminde öğretim süreci, yazışmalı öğretim ve çok ortamlı öğretim biçimlerinde gerçekleştirilmektedir.
- Uzaktan eğitimde öğretimin öğrenci başarısının değerlendirilmesi, çoğunlukla, öğrencilerin yaptıkları ödevler ve katıldıkları sınavlar aracılığıyla değerlendirilmektedir.

Daha çok kişiye daha ucuz ve daha iyi eğitim sağlamanın amaçlandığı uzaktan eğitimde, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, sistemin hem iyi yapılandırılması hem de iyi işletilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu da, sahip olunan uzaktan eğitim sisteminin sürekli olarak bilimsel araştırmalar ve teknolojik yeniliklerle beslenip geliştirilmesi ile olanaklıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Cevat. **Açıköğretim: Uzaktan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi**. Ankara: Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1987.
- . **Açık Üniversite: Uzaktan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi**. Ankara: 1981.
- Bates, Tony. «Trends in the Use of Audio-visual Media in Distance Education Systems», **Distance Education: International Perspectives**. Editör: David Sewart, Desmond Keegan ve Börje Holmberg. London: Croom Helm Ltd., 1983. ss. 227-241.
- Connors, Brendan. «Assessment in the Distance Education Situation», **Distance Teaching for Higher and Adult Education**. Editör: Anthony Kaye ve Greville Rumble. London: Croom Helm Ltd., 1981, ss. 162-175.
- Daniel, John S. «Distance Education and National Development», **Developing Distance Education**. Editör: David Sewart ve John S. Daniel. Oslo: International Council for Distance Education, 1988, ss. 21-30.
- Fidan Nurettin. **Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler**. Ankara: 1977.
- . **Mektupla Öğretim Üzerine**. Ankara: 1975.
- Graff, Kurt ve Börje Holmberg (editör). **International Study on Distance Education: A Project Report**. Hagen: FernUniversität-Gesamthochschule, 1988.
- Harry, Keith. «The Open University, United Kingdom», **The Distance Teaching Universities**. Editör: Greville Rumble ve Keith Harry. London: Croom Helm Ltd., 1982, ss. 167-186.
- . «Institutional Profiles», **Distance Teaching for Higher and Adult Education**. Editör: Anthony Kaye ve Greville Rumble. London: Croom Helm Ltd., 1981, ss. 293-322.
- Hızal, Aışan. **Uzaktan Öğretim Süreçleri ve Yazılı Gereçler «Eğitim Teknolojisi Açısından Yaklaşım»**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1983.

- Kaye, Anthony. «Students and Courses», **Distance Teaching for Higher and Adult Education**. Editör: Anthony Kaye ve Greville Rumble. London: Croom Helm Ltd., 1981a, ss. 32-47.
- . «Media, Materials and Learning Methods», **Distance Teaching for Higher and Adult Education**. Editör: Anthony Kaye ve Greville Rumble. London: Croom Helm Ltd., 1981b, ss. 48-49.
- Keegan, Desmond ve Greville Rumble. «Distance Teaching at University Level», **The Distance Teaching Universities**. Editör: Greville Rumble ve Keith Harry. London: Croom Helm Ltd., 1982, ss. 15-31.
- MacKenzie, Norman, Richmond Postoge ve John Scupham. **Open Learning: Systems and Problems in Post-secondary Education**. Paris: The Unesco Press, 1975.
- McCormick, Robert. «The Central Broadcasting and Television University, People's Republic of China», **The Distance Teaching Universities**. Editör: Greville Rumble ve Keith Harry. London: Croom Helm Ltd., 1982, ss. 54-71.
- Moore, Michael G. «Trends and Issues in American Distance Education», **Developing Distance Education**. Editör: David Sewart ve John S. Daniel. Oslo: International Council for Distance Education, 1988, ss. 312-314.
- Özgül, İlhan. **Uzaktan Eğitim Teknolojisi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 1985.
- Penberthy, John. «Elementary Education of Children at a Distance», **Learning at a Distance: A World Perspective**. Editör: John S. Daniel, Martha A. Stroud ve John R. Thompson. Edmonton: Athabasca University / International Council for Correspondence Education, 1982, ss. 82-85.
- Robinson, Bernadette. «Support for Student Learning», **Distance Teaching for Higher and Adult Education**. Editör: Anthony Kaye ve Greville Rumble. London: Croom Helm Ltd., 1981, ss. 141-161.
- Rumble, Greville. «The Universidad Estatal a Distancia, Costa Rica», **The Distance Teaching Universities**. Editör: Greville Rumble ve Keith Harry. London: Croom Helm Ltd., 1982, ss. 72-87.

- Scupham, John. «The Open University of the United Kingdom», **Open Learning: Systems and Problems in Post-secondary Education**. Editör: Norman MacKenzie, Richmond Postage ve John Scupham. Paris: The Unesco Press, 1975, ss. 321-364.
- Taylor, James C. ve Vernon J. White. «Why Distance Education?», **Distance Education in Asia and the Pacific, Bulletin of the Unesco Regional Office for Education in Asia and the Pacific**. 26: 1-12, December, 1985.
- Unesco. **Distance Learning Systems and Structures: Training Manual**. Volume II. Bangkok: Unesco Regional Office for Education in Asia and the Pacific, 1987.
- . «Distance Education-Coming of Age», **Distance Education in Asia and the Pacific, Bulletin of the Unesco Regional Office for Education in Asia and the Pacific**. 26: 37-74, December 1985.